

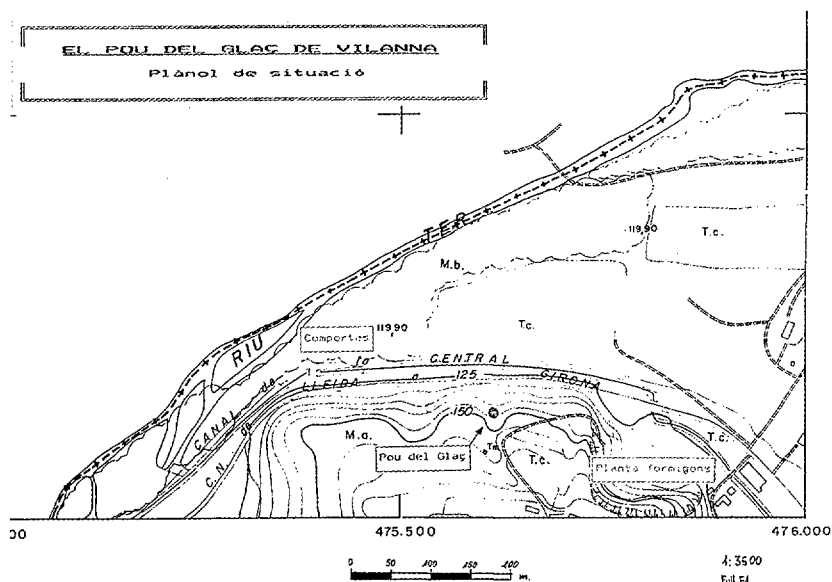
EL POU DEL GLAÇ DE VILANNA

LLUÍS SOLER I PERICH

Periodista

SITUACIÓ

Com tots els pous de glaç situats a cotes tan baixes, 150 metres sobre el nivell del mar, el pou de Vilanna fou edificat aprofitant el microclima d'un indret obac del vessant nord de la muntanya. La boscúria espessa i humida d'aquell indret cobria aquesta construcció preindustrial.

Pou de glaç de Vilanna.

El pou del glaç de Vilanna es troba al municipi de Bescanó, al marge dret del riu Ter, al costat de la N-141 (km 106.5), prop de les comportes del bagant del canal de la central de Bescanó i prop de l'església parroquial de Sant Mateu de Vilanna.

Un camí de carros pujava des de les basses del pou fins a la porta i seguia amunt, fins a connectar amb l'antic camí ral Girona-Manresa.

POU DEL GLAÇ DE VILANNA

Coordenades UTM: x=475650; y=4647675. Coordenades GPS: N 41° 58' 713; E 2° 42' 280

ARQUITECTURA

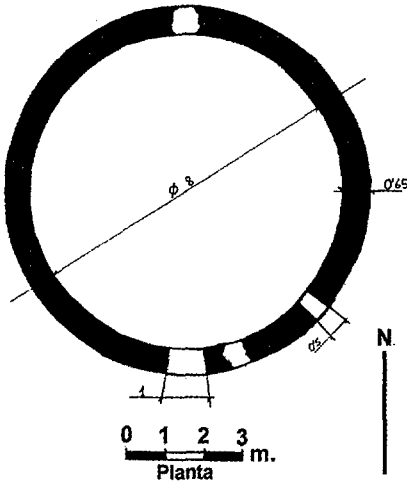
El pou del glaç de Vilanna no és pròpiament un pou excavat, sinó una edificació exempta amb forma de cilindre truncat. Un mur de 65 cm de gruix, alçat amb rierencs lligats per morter de calç, encercla la planta circular. El fons del pou deu estar colgat per uns dos metres de sediments i runa de la coberta esfondrada. La paret circular presenta dues obertures: al costat sud, just per sota d'on arrencava la biga mestra de la coberta, hi ha l'única porta d'entrada al pou, amb llinda i brancals de pedra picada (90x150 cm). A la banda interior del brancal de la dreta s'hi aprecien els forats de dues frontisses de la porta. Dos metres a la dreta de la porta, al mateix nivell, hi ha una obertura rectangular (30x75 cm) per on s'introduïen les bigues que sostenien la politja, la cúrria i el torn utilitzats per pujar i baixar les canastres amb els pans de glaç.

DIMENSIONS

El pou del glaç de Vilanna té unes grans dimensions: 8 m de diàmetre intern; 9,3 m de diàmetre extern (sumats els murs de 0'65 m de gruix); 50 m² de base; 28-29 m de perímetre extern de la paret; 25 m de perímetre intern. L'alçada visible de la paret de l'edifici és de 9 m pel costat nord i d'11 m pel costat sud, on hi ha la porta i el punt alt de la teulada. Considerant que uns 2 metres de fondària s'han reblert de sediment, l'alçada útil seria d'uns 10-11 m i la capacitat bruta del pou, del voltant de 500 m³.

El pou del glaç de Vilanna

Lluís Solé i Perich (1992)

La capacitat neta del pou de Vilanna s'ha establert per comparació amb el pou gran del Molí de l'Avenc¹, prop d'Aiguafreda, i també per comparació amb el pou de glaç de Donadeu, al terme de Cabanyes².

Es comprova que quasi la meitat del volum dels pous era omplert de farciment aïllant. Així, es calcula que el pou de Vilanna contindria un volum net d'unes 2.000 càrregues de glaç (250 tones). Aquestes grans dimensions responen a la funció comercial intermunicipal o intercomarcal del pou.

El pou del glaç del Vilanna es pot considerar de mida gran per comparació amb les dimensions dels 13 pous i 26 congestes del Montseny. Però, tant el pou de Vilanna com els del Montseny³, queden petits en comparar-los amb els 23 pous de neu i els 9 pous de glaç que hi havia a la província d'Alacant⁴.

SINGULARITATS

El pou de glaç de Vilanna presenta algunes singularitats de localització i estructura:

Situat en una cota baixa (150 m), de clima poc rigorós.

¹ El pou gran del Mol de l'Avenc contenia 3.000 càrregues de glaç (375 tones) i tenia 7,4 m de diàmetre interior per 17 m útils d'alçada, que li donaven una capacitat bruta d'uns 700 m³. (Gallardo, 1933).

² El pou de Donadeu contenia unes 4.500 càrregues de glaç (560 tones) i tenia 320 pams quadrats de base (64 m²) per 75 pams d'alçada fins a la cpla (15 m) que li donaven una capacitat bruta d'uns 960 m³. Val a dir que aquests pous tan grans estaven infrautilitzats o sobredimensionats, l'any 1766, que va ser molt fred, el pou de Donadeu només va empouar 18 pams bruts de glaç (Capel, 1971).

³ Dels set pous que tenia al Montseny Don Anton de Fluvià, els cinc millors pous sumaven 3.500 càrregues i els sis pous de la companyia de neu de Sant Celoni (1794) contenien 800, 1.400, 500, 700, 300 i 300 càrregues. Les congestes tenien de 300 a 975 càrregues de capacitat (Serra, 1962).

⁴ Els 23 pous de neu i els 9 pous de glaç que hi havia a la província d'Alacant, que tenien de mitjana una capacitat 1.000 m³ i formaven part d'una xarxa d'exportació de glaç que arribava fins al nord d'Àfrica. (Segura/Cruz, 1985).

Situat al costat del camí ral Girona-Manresa, proper a zones molt habitades, a 10 km de Girona, a 7 km d'Anglès i a 3,5 km de Bescanó.

No és un pou excavat, sinó un edifici circular exempt envoltat d'un terraplè.

Tot sembla indicar que aquest pou –en comptes de tenir la coberta clàssica de cúpula de pedra– estava cobert amb cairats i teules que formaven una teulada d'un sol vessant inclinat al nord.

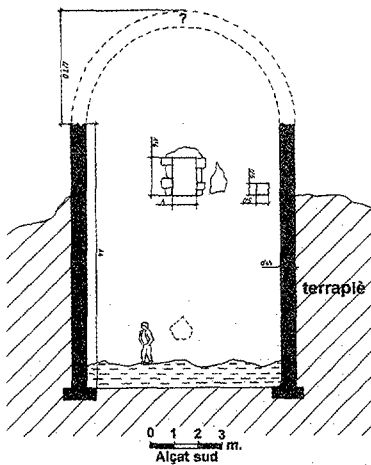
No s'ha trobat cap referència al pou de glaç de Vilanna en cap dels documents que es refereixen a la regulació del comerç de glaç a les viles de Girona o Anglès, ni a l'arxiu d'Anglès ni a l'AHG (1629-1811).

No hi ha memòria oral del funcionament del pou. Només se sap que a la casa veïna de la Ferreria encara guarden les claus del pou.

Tot sembla indicar que el pou del glaç de Vilanna, en comptes de tenir la coberta clàssica de cúpula de pedra, estava cobert amb cairats i teules que formaven teulada d'un sol vessant inclinat al nord.

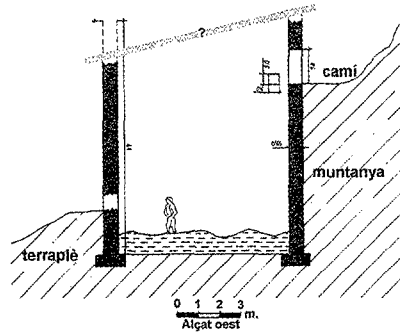
El pou del glaç de Vilanna

Lluís Solé i Perich (1992)

El pou del glaç de Vilanna

Lluís Solé i Perich (1992)

HIPÒTESIS

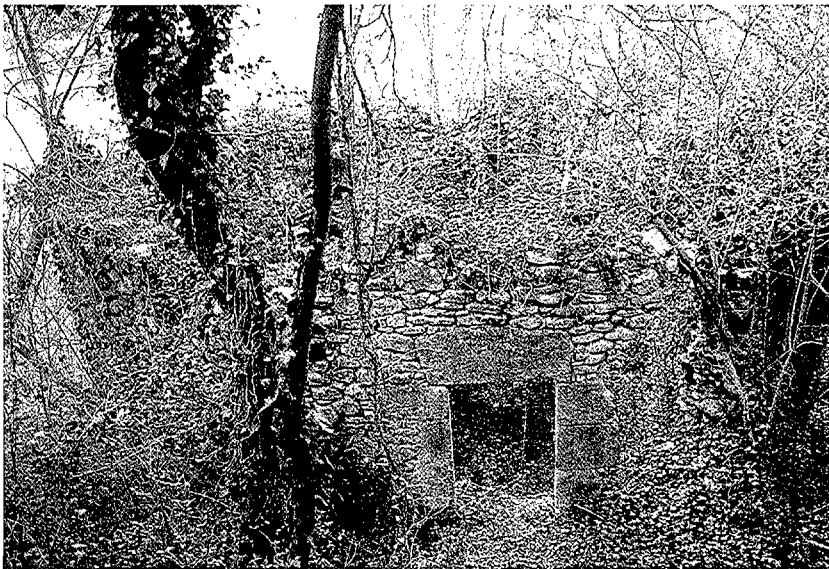
Les singularitats constructives i de localització del pou del glaç de Vilanna permeten plantejar algunes hipòtesis sobre la seva funció:

Va ser edificat al segle XIX, poc abans de l'aparició del glaç industrial. Va tenir un breu període d'explotació o ni tan sols va entrar mai en funcionament.

Probablement tenia coberta de teula àrab sobre cairats i llates, d'un sol vessant en pendent cap al nord. La coberta típica de volta de pedra –molt més aïllant– és improbable en aquest pou, per la desproporció entre el seu gran diàmetre i el poc gruix i l'escàs recolzament dels murs. L'estudi dels sediments confirmaria aquesta hipòtesi.

El pou va ser construït com una edificació exempta, per estalviar l'excavació, el mur del pou va ser envoltat d'un talús de terra que feia d'aïllant tèrmic. El terraplè, que devia alçar-se fins al nivell de la porta, ha desaparegut de l'entorn del pou per les erosions i esllavissades naturals.

Les basses del pou eren somes –tenien de 60 a 80 cm de fondo al pou de l'Avencó (Capel, 1971)– i devien estar a poc més d'un centenar de metres del pou, a l'esplanada que s'obre pel costat nord del talús fins al riu Ter. Entre les basses i el pou transcorria la sèquia de Bescanó –el rec Gros– que s'aprofitava per al subministrament d'aigua. Cal tenir en compte que tota l'esplanada del costat nord s'ha anat desfigurant amb el traçat –a només 50 metres del pou– de l'N-141 (1880), del ferrocarril (1893) i del canal de la central i la sèquia (1916).

Pou del glaç de Vilanna. Porta. Al fons es veu la carretera N-141.

S'hi empouava glaç en hiverns de fred rigorós però, amb el canvi climàtic, la seva capacitat va quedar sobredimensionada i infrautilitzada. L'escassa producció del pou podia estar compensada per l'estalvi en el transport, gràcies a la seva proximitat a la ciutat de Girona.

Seria un pou d'emergència que permetia portar glaç a Girona en menys de tres hores. Per la seva localització prop del camí ral, podia servir de magatzem de glaç procedent d'altres pous; això podria explicar que no se'l citi en els documents on es contracta el glaç dels pous productius d'origen.

Era un pou particular que no subministrava glaç a Girona. Però es fa difícil explicar on anava a parar tal quantitat de glaç. A la vila d'Anglès? O potser es repartia per alguns pobles que avui formen el Gironès⁵.

ACTUACIONS RECOMANADES:

1- Consolidar els murs del pou. A la dreta de la porta s'hi ha fet un esvoranc. A nivell del sòl hi ha un altre esvoranc irregular, d'uns 70 cm, que dóna accés al fons del pou. Es podria consolidar aquest esvoranc inferior i fer-hi una escala de

Pou del glaç de Vilanna. Vista oest. S'observen restes del tals de terra.

⁵ L'actual territori del Gironès tenia 13.959 habitants l'any 1717, 23.945, l'any 1787 (Cabr, 1995).

Pou del glaç de Vilanna. Vista est. La vegetació i el mant amagat.

ferro per accedir a l'interior del pou. Caldria refer la porta de fusta del pou i posar una barana de ferro forjat per dins el brancal, per evitar caigudes accidentals.

2- Consolidar la pujada del camí d'accés al pou. En una segona fase caldria reobrir el camí del pou, turó amunt, fins a trobar l'antic camí ral. Aquesta actuació permetria connectar amb el carril-bici i donaria a conèixer un circuit que enllaçaria l'església parroquial de Sant Mateu, la Creu de Vilanna, la font del rector i el nucli medieval de la parròquia de Vilanna.

3- Excavar els sediments de dins el pou. L'excavació permetria trobar els fonaments, saber si el pou tenia un sòl de pedra i comprovar la teoria de la coberta de teula. Si el fons és de roca, segurament es trobarà un escorredor que desguassava per la banda nord. Si no en tenia, potser caldria fer l'escorredor fins a la bassa exterior. Si el fons és de terra, serà fangós i caldrà habilitar una plataforma reixada a l'interior.

4- Esplanar l'indret i excavar una bassa al voltant del pou, a imitació de les que servien per extreure'n glaç. Serviria de desguàs del pou, evitaria el creixement de vegetació que impedis la visió de l'edifici, protegiria els murs del pou i es podria regular l'accés per un pontet de fusta.

5- Refer la coberta del pou amb bigues, llates i teula àrab, si es comprova que no era cobert amb volta.

6- Reconstruir una barraca de bosquetà o carboner, semblant a la que devia soplujar les eines i els treballadors.

7- Plantar arbres de ribera de creixement ràpid (pollancre, plàtans o arbre blanc) com els que devien alçar les capçades per damunt del teulat del pou per mantenir-lo envoltat d'ombra i frescor.

8- Condicionar com a zona de pícnic la part oest de l'esplanada. Plantar-hi arbres de fulla caduca podats a poca altura per fer ombra a les taules i bancs. Les taules i bancs estarien formats per blocs de formigó de la mida dels motlles de glaç. Caldria dotar l'indret d'una font d'aigua potable.

9- Millorar la visibilitat de les corbes de la N-141 que delimiten el pou del glaç, podant la vegetació i excavant part del marge de la corba oest.

10- Habilitar un estacionament per a cotxes, amb espai suficient per a un autocar, a l'arbreda que hi ha passada la corba oest que delimita l'indret del pou. Des de l'aparcament caldria obrir un camí d'accés fins a l'indret del pou aprofitant l'excavació del marge de la muntanya que, de passada, milloraria la visibilitat d'aquesta corba. Condicionar un aparcament per a motos i bicicletes entre el carril bici i la carretera, davant les comportes del canal.

11- Posar tubs de desguàs a la cuneta i una tanca de fusta que impedeixi als visitants de travessar la carretera per qualsevol lloc i que impedeixi també l'estacionament de vehicles entre les dues corbes.

12- Senyalitzar un pas de vianants. Senyalitzar el carril bici i l' N-141 anunciant l'indret pintoresc. Retolar plafons amb imatges i textos explicatius del procés del glaç

POUS PROPERS

(1) Pou del glaç de la Rovira, de Sant Julià del Llor.

Té 2,6 m de diàmetre i 4,4 m d'alt des de la part més alta del mur (caldria afegir-hi 1,5 m que s'han omplert de sediments i 1,5 m de cúpula). El pou està excavat a la pedra de llécol (gres) al marge sud del camí de la Rovira. Una faixa de rajol marca el punt des d'on arrencava la cúpula. Pel costat nord, un gran esvoranc ha engrandit la porta del pou fins a esllavissar de dalt a baix el mur d'aquesta part (Coordenades GPS: N 41° 58' 267;E 2° 39' 324.Coordenades UTM: x=471565; y=4646870).

(2) Pou del glaç de can Talaia, d'Aiguaviva, prop del torrent de Marroc.

A can Talaia hi havia un pou del glaç que subministrava gel a Girona. Els de can Rovira els proporcionaven l'aigua, segurament per mitjà d'algun

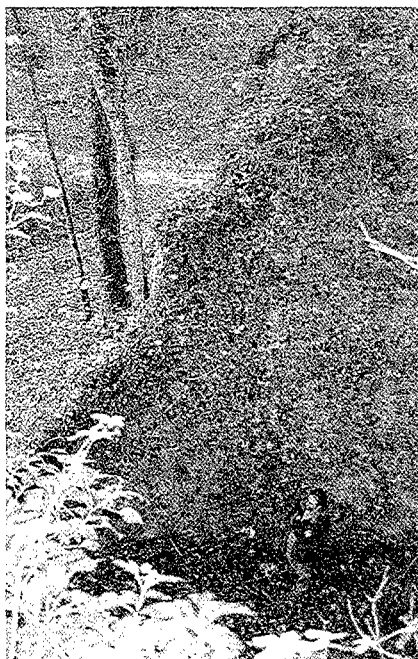
EL POU DEL GLAÇ DE VILANNA

Pou de glaç particular del mas de la Rovira.
Sant Juli del Llor. Està molt degradat.

Pou del glaç o nevera particular de la Torre de Bescanó.

Pou del glaç de can Talaia, d'Aiguaviva, prop del torrent de Marroc.

dels recs del Molí del Marroc, del qual n'eren propietaris (Arnau, 1993).

El pou es troba a un quilòmetre al nord de can Rabasseda, prop del torrent del Marroc (Coordenades GPS: N 41° 56' 710 E 2° 45' 525).

El pou té 6,2 m de diàmetre i una ofndària, des de la part més alta del mur, de 7,5 m (caldria afegir-hi uns 2 m que s'han omplert de sediments). El mur circular, de rierencs lligats amb morter de calç, té uns 75-80 cm de gruix. La paret del pou recolza al turó. Es conserva encara part del terraplè que envoltava el pou.

(3) Pou del glaç de Vilablareix, prop del torrent de Marroc.

Al costat esquerre del pont del Molí, ja passat el riu (anant de les Xapes als Deu Roures). No es veu gens perquè és tapat de bardisses. Tal com diu el nom, hi feien glaç. El trobem documentat el 1739: "pozo de yelo", pertanyent a J. Pau Sabater d'Aiguaviva (el mateix amo del Molí i de les Xapes). Al riu Marrocs, prop de les Xapes, seguint el curs del riu, abans del pont del Molí hi havia una resclosa (Gispert-Saüch, 1986).

Abans d'arribar al pont del molí, anant cap a la casa de les Xapes, a la dreta, entre el camí i el torrent del Marroc, s'observa un clot esclavissat, excavat en un marge, d'on es van extreure les pedres de la paret del pou. No en queda més rastre.

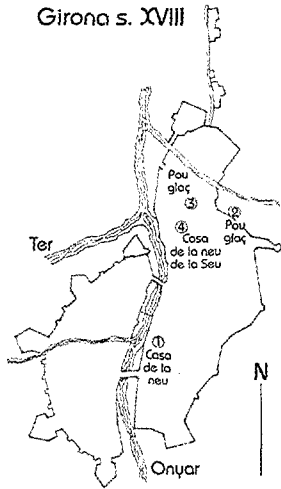
(4) La nevera de la Torre de Bescanó.

El pou té un diàmetre de 255 cm i la cúpula que el cobreix està construïda amb una volta interior, de pedra de rierenc, encofrada amb encanyissat. El brancal del pou està emmarcat per uns murs de 90 cm de gruix, que sostenen la cúpula i sobresurten uns 60 cm al voltant de la boca d'entrada, que s'obre al nord. La boca del pou fa 90 cm d'alt per 85 cm d'ample. És impossible determinar la fondària del pou, perquè està completament reblert d'escombrires (Coordenades UTM: x=478410; y=4645535. Coordenades GPS: N 41° 57' 565 E 2° 44' 400).

LA INDÚSTRIA DEL GLAÇ AL PLA DE GIRONA

Utilitats del glaç

El glaç tenia moltes utilitats: s'utilitzava per conservar el peix i d'altres d'aliments delicats; elaborar refrigeris, gelats i productes de pastisseria de luxe; s'aplicava com a pegat per al tractament de febres, cremades, hematomes, hemorràgies i fractures que es podien alleujar amb fred i es receptava com a beuratge purificador. Als segles XVII i XVIII es va estendre la creença que el glaç i la neu tenien valor alimentari i ajudaven a pair. No en podia faltar a cap festa ni celebració. La falta de neu provocava la mateixa alarma que la falta de pa. Segons Capel, el costum generalitzat de refrescar totes les begudes va fer que les tavernes –que tenien l'obligació de tenir-ne i comprar-lo a la ciutat– l'acaparessin i en fessin pujar el preu, fins al punt que la ciutat de Barcelona va haver d'amonestar els ciutadans perquè els excessos en el vici de prendre vins i aiguardents refrescats provocaven la falta de glaç als taulells municipals.

(1) Casa de la neu (municipal). Entre el carrer dels Mercaders i el carrer de les Peixateries Velles. (2) Pou de Glaç, sota la muralla del portal. L'any 1716 estava espatllat. (3) Pou de glaç. Al costat del convent de les Caputxines. (4) Casa de la neu del Cap tól de la Seu, al carrer de la Força. (Boadas, 1986).

Els pous de glaç al pla de Girona

Entre els segles XVI i XVIII, el comerç de glaç fou un gran negoci. Aquest sistema de fabricació de glaç era una activitat preindus-

trial complementària de l'activitat agrícola. La feina d'empouar es feia a l'hivern. El glaç es consumia durant tot l'any, però a la zona de Girona el comerç de les reserves de glaç empouat es feia entre juny i octubre. Aquesta activitat va tenir la seva màxima esplendor durant el segle XVIII, tot coincidint amb les noves aplicacions del glaç en alimentació i medicina, la gran demanda motivada per l'explosió demogràfica i una climatologia especialment favorable –petita edat del gel– que va afectar Europa entre els segles XVII i XVIII. L'abandonament dels pous a partir de mitjans del segle XIX fou degut a l'aparició de la tecnologia que permetia la fabricació industrial del glaç. Els pous de neu servien de reserva i van quedar en desús molt abans que els de glaç, perquè, tot i que eren més fàcils d'empouar i mantenir, eren poc rendibles: de difícil accés, molt distants de les ciutats i contenien glaç poc compacte.

Des de principi del segle XVII, l'arxiu d'Anglès i l'AHG documenten l'existència dels pous i d'una complexa indústria del glaç evolucionada a partir d'una activitat tradicional que es remunta a l'Edat Mitjana. Al segle XVIII, el glaç era considerat un producte de primera necessitat. La venda era un servei públic detalladament reglat per documents escrits. A l'arxiu de la vila d'Anglès hi ha papers de l'any 1616 que regulen la venda pública de glaç (Vinyes, 1972). A la ciutat de Girona (AHG) queda registrada la importància del comerç de glaç, que convergeix a la ciutat des dels pous de glaç del pla de Girona, de les Gavarres, les Guillerries, el Collsacabra, la Garrotxa i també dels pous de neu del Montseny. Una proclama de l'Ajuntament de la ciutat de Girona (1739) on es fixen les condicions per proveir de glaç la ciutat, conté una relació de tots els pous arrendats i la seva localització: “St. Pon de Fontajau, Vilamarí, Vilablareix, Ayguaviva, Cornellà de Terri, Flassà, Biert, Riudellots de la Selva, Campllonch, St. Andreu Çalou, Palol de Revardit, Calabuig (Bàsca), Cassà de la Selva, Adri, Pla de Cornellà. “El preu de venda del glaç d'aquests pous es fixava aquell any en 3 diners la lliura. També s'hi fa esment de la provisió suplementària de glaç, a 4 diners la lliura, provinent dels pous de: “Olot, Osor, Castanyet, Sta. Bàrbara, Montseny y altres semblants (AHG). “Malgrat l'extensa relació de pous, no s'hi esmenta el pou del glaç de Vilanna. Potser no existia encara? Es troba implícit en l'expressió altres semblants?

La major part del volum de glaç i neu de les comarques properes a Girona era enviat a la ciutat de Girona i s'emmagatzemava fora muralles, al pou de glaç que hi havia sota la muralla del portal de Sant Cristòfol, que l'any 1716 estava espatllat, al pou del costat del convent de les Caputxines (Boadas, 1986). Quan ja s'havien desempouat, servien per dipositar les càrregues de glaç que es feien portar de fora.

Vilanna, un pou sense història?

S'ha conservat abundant documentació sobre el comerç del glaç al segle XVIII, però ni a l'AHG ni a l'arxiu d'Anglès es fa referència, ni directa ni indirecta, al pou del glaç de Vilanna. No se n'ha pogut establir ni la data de construcció, ni cap període de funcionament, ni quan va deixar d'utilitzar-se. La memòria oral de la gent de la zona, que abasta fins a finals del segle XIX, no registra cap indici d'utilització pròpia o impròpia del pou. Encara es fa més difícil preGuilsi el pou feia un servei privat, públic o comunal i a quins mercats servia. Potser estava relacionat amb la vila d'Anglès?

La família Lassoli Antonietti –italians establerts al carrer Ciutadans de Girona a mitjans del segle XIX– va adquirir propietats a la parròquia de Vilanna: tota la finca boscosa on hi ha el pou del glaç de Vilanna i d'altres com can Sabench i can Janot (on hi hagué les escoles de dalt). Un propietari d'Anglès va comprar a la vídua Lassoli el bosc on hi ha el pou. A la dècada del 1980 va vendre el bosc a d'altres propietaris de Vilanna ⁶.

El canal de la central de Bescanó. A l'alçada de les comportes del bagant, hi ha el Pou del Glaç de Vilanna. (Foto: 1997). El Museu de l'Aigua, de Salt, ajuda els municipis a divulgar i recupear el patrimoni relacionat amb l'aigua).

⁶ El pou del glaç és propietat de *can Lets* de Vilanna. *Cal Rajoler* i *can Boada* de Vilanna van adquirir altres parts de la propietat propera al pou del glaç.

Molts habitants de la zona ni tan sols coneixen l'existència del vestigi abandonat. Per a molta gent el Pou del Glaç és només el topònim d'unes corbes que constitueixen un punt negre de la N-141 o el nom que identifica unes comportes d'un canal o una raconada del bosc on localitzar històries incertes⁷.

Les temporades d'empouar i desempouar

El glaç se solia empouar entre novembre i febrer, tot venia molt condicionat pel clima. Coincidint amb l'època de menys activitat agrícola, resultava fàcil trobar mà d'obra temporal i els jornalers podien obtenir uns ingressos complementaris. Al pic de l'hivern, calien desenes de persones treballant intensament per embassar, serrar, picar, tragar, empouar i embollar el glaç d'un pou de les dimensions del de Vilanna. L'any 1930 van treballar més de quaranta persones al pou de l'Avencó, que té unes dimensions similars al de Vilanna. Es treballava en unes condicions duríssimes i a preu fet. Segons Pladevall, els picadors de glaç cobraven 6 sous per jornal a mitjans del segle XVII.

Serrant i carregant pans de glaç a les basses del molí de l'Avenc (Maspons, 1908-1918). Geografia general de Catalunya).

⁷ Lladres de camí ral al pou del glaç de Vilanna:

Don Manuel Bonmatí de Cendra era un personatge actiu i decidit: fundador de la colònia tèxtil de Bonmatí i Senador del Reino pel partit carlí. A finals del segle XIX, com cada dimecres a la nit, Don Manuel tornava des de Girona després d'acabar les seves tasques polítiques. L'acompanyaven la seva esposa, la senyora Ramona, i el seu tartaner, en Ramon Capdevila. A l'alçada del Pou del Glaç de Vilanna van ser assaltats per dos lladres que els van amenaçar amb ganivets. Don Manuel va donar-los els diners atenent les súpliques de la seva muller. Però, sense que ella ho sentís, els desafïà: "Aquí teniu els diners, per que consti que no us els dono jo, sinó que els dona la meva esposa. Dimecres passaré per aquest mateix indret a la mateixa hora, amb més diners que avui. De manera que, si sou valents, us hi espero".

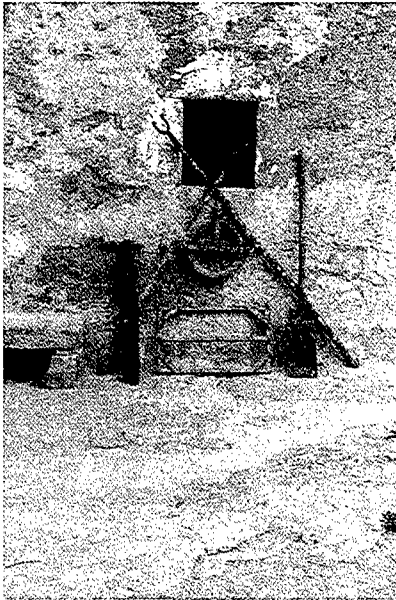
Al cap d'un temps, tornant de Girona a altes hores de la nit, un parell de persones van tornar a aturar el carruatge. "Apa, Ramon! Som-hi que ja els tenim aquí!" - digué Don Manuel al tartaner. S'hi van girar a cops de fuet i, quan van estar de repartir llenya, van adonar-se que acabaven d'estossinar la parella de la Guàrdia Civil. Van acabar tots a comandància de Girona. Les autoritats no van pas gosar desafiar el poder de Don Manuel. Van donar-li la ra i van castigar els guàrdies per la seva conducta "incorrecta". (Anècdota contada per l'àvia del Molí del Llor de Bonmatí i recollida pel seu nét Josep Carreras).

Quan el pou era ple, es tancava la porta i ja no s'obria fins al juny, en què començava a vendre's glaç pels pobles i ciutats. Als arxius d'Anglès es guarden documents del 1616 que fan referència al servei públic de venda de glaç, que començava el dia 1 de juny i acabava el 31 d'octubre (Vinyes, 1972). A la ciutat de Girona es documenta el mateix període de venda (AHG).

Els pous aïllats com el de Vilanna eren vigilats per evitar robatoris o la destrucció del glaç. Al temps de desempouar, algun dels jornalers es quedava a fer vida prop del pou, en alguna barraca de carboner, de pedra seca, on també devien deixar les eines i les mules dels traginers.

La feina d'empouar

Un document de 1684 de l'arxiu de la família Sabater⁸, conté una relació dels processos antics d'empouar glaç i de les eines emprades al pla de Girona:

Antigues eines que feien servir els pouaires, conservades a cal Carabrut de Castellter oi (Pladevall, 1989).

«[...] samals de castanyer i pots per netejar los valls (recs) [...] fer una clavaguera als valls per donar aigua a la bassa de baix [...] masses caputxinas per picar lo glaç [...] ganastras per traure lo glas dels valls, claus i cordas per gornir las ganastras [...] pales per fer caure glas al pou. (AHG). Es pot observar que al segle XVII no es parla de serrar, sinó de picar el glaç amb masses punxegudes.»

Al clima del pla de Girona la precipitació de neu hi és excepcional. Fins i tot a les raconades més obagues hi ha pocs dies de glaçades intenses. Així que, en cotes baixes com la del pou de Vilanna (150 m), la recollida del glaç es devia fer al pic de l'hivern aprofitant el glaç superficial de basses somes –d'uns 60 a 80 cm de

⁸ La família Sabater era propietària dels pous de glaç d'Aiguaviva i Vilablareix.

fondo—excavades en racons molt obacs i freds, prop del pou. A l'estiu, aquestes basses devenien prats de pastura per a les mules dels traginers⁹. S'havien d'aprofitar les poques nits de grans glaçades i fer treballar les colles d'homes a preu fet. Per això, l'any 1699 les autoritats del Principat van demanar llicència al Sant Pare per empouar els dies festius, excepte Nadal (Capel, 1971). Quan glaçava prou, s'obrien els bagants de la sèquia del Rec Gros i es deixaven entrar capes primes d'aigua dins les basses. Quan els tels de glaç tenien prou gruix, s'anaven trencant amb maces caputxines, a la mida dels patrons dels marcs de fusta (40x80 cm). Els pans de glaç s'extreien de les basses amb pales i ganxos. Amb les ganastres (paners de canyes i vímets amb dues nanses per penjar-los d'una barra) es transportaven i s'empouaven. Dins el pou, si els tels de glaç eren massa prims, se sobreposaven perquè se soldessin i formessin un gruix de glaç de 20 cm, que donava al bloc un pes estàndard de mitja càrrega de bast (62,4 kg)¹⁰.

Segurament que molts hiverns no s'arribaven a glaçar i empouar els 4.000 pans de glaç que cabien al pou. En darrera instància, el procés d'aprofitament i recol·lecció de glaç es devia fer trinxant el tel de glaç massa prim i, un cop buidat dins el pou, potser es compactava dins d'uns motlles.

Mesures d'un pa de glaç

Els pans de glaç empouats tenien unes dimensions regulars que en facilitaven l'empouament per capes, el transport i la venda¹¹. Els pans de glaç pesaven 1/2 càrrega en el moment de ser empouats. Es calculava que 1/3 del volum es perdia per fusió durant el transport, és a dir, arribaven al mercat pans d'un quintar de pes, dels quals encara se'n perdia un 3% més durant el procés de comercialització.

No s'ha conservat cap dels patrons de serrar o dels motlles per compactar pans de glaç que s'usaven a Vilanna. Però els documents i les dades bibliogràfiques mostren unes mesures convingudes a tot el Principat: Un pa pesava 6 roves (equivalents a mitja càrrega, 62,4 kg). Dos pans feien una càrrega de bast (Serra, 1962). Els marcs de fusta fotografiats l'any 1958 al

⁹ Als pous (*poues o congestes*) de neu, situats en cotes de muntanya del Montseny i l'Albera, on la precipitació de neu estava assegurada, el procés era diferent. S'hi guardava un glaç menys dens i no tan apreciat, format a partir de la nau piconada en capes o compactada en motlles. Aquests pous de neus solien ser simples forats al terra, descoberts o tapats amb branques i fulles.

¹⁰ En fotos de l'any 1958 encara es pot veure aquest procés de recollida de glaç que s'empouava al pou Gros del Molí de la riera de l'Avenc, a 10 km d'Aiguafreda, al peu del Montseny (Costa, 1993).

¹¹ Per a calcular els volums de comerç del glaç cal fer el trasllat dels valors de les monedes i de les mesures de pes antigues: 1 càrrega (124 kg)= 3 quintars, 1 quintar (41,6 kg)= 4 coves, 1 rova (10,4 kg)= 26 lliures, 1 lliura (0,4 kg)= 12 uncies, 1 unça (33,3 gr) 1 lliura= 20 sous, 1 sou= 12 diners (Dalmau, 1930).

Un pa de glaç fet l'any 1989 a la poua de cal Carabrut de Castellter ol (Pladevall, 1989).

mateix pou de l'Avencó (Costa, 1993) tenen un patró d'uns 40x80 cm, que, considerant 20 cm de gruix confirma el pes de 6 roves o 1/2 càrrega (62,4 kg) mesura que també s'ajusta als motlles i pans fotografiats al pou de cal Carabrut de Castellterçol, que encara funcionava el 1920 (Pladevall, 1989).

Els pans per al consum propi tenien mides i formes variables. Els pastissers de Puigcerdà empouaven blocs del llac glaçat, que arribava a tenir un gruix de 30 cm, i els serraven en forma quadrada (Capel, 1971). Al Molí de l'Avencó tenien motlles de neu moderns, fets de llauna, amb forma ovalada, que reduïa la superfície exposada a la fusió (Gallardo, 1933).

El boll i la tècnica de preservar el glaç

Un pou contenia tant volum de glaç com de boll aïllant. El pou de glaç de Vilanna, que tenia una capacitat bruta d'uns 500 m³, només guardava uns 250 m³ nets de glaç. La rama i el boll trinxat que es necessitava per embollar el pou de Vilanna per dins i per fora (uns 300 m³ premsats) suposava un munt de jor-

Serrant pans de glaç a les basses del molí de l'Avencó l'any 1958 (Ernest Costa/Ramont Fit, 1993).

nals i un bon negoci per als traginers i pagesos dels voltants del pou, que aprofitaven fullaraca, palla, bruc, joncs i tota la brancada d'un bosc que es devia mantenir net com una patena.

Dins els pous, els pans eren apilats sobre un gran gruix de rama que els preservava de l'aiguadeix que es formava al cul del pou. Amb boll i glaç picat s'omplien els intersticis entre els blocs, de manera que no se soldessin per contacte entre ells i s'aïllessin de les parets del pou. Tota la pila es recobria per dins amb rama de pi fins al sostre. L'aïllament tèrmic era intensificat per les parets de pedra, pel talús de terra, per la coberta i per la forma circular del pou, però encara es posava més rama sobre el teulat o la volta del pou i no es descuidaven pas de recobrir la porta de fusta amb una pila de sacs plens de material aïllant (Gallardo, 1933).

El valor d'un pou de glaç

La vila de Castellterçol aporta moltes dades sobre els costos de construcció d'un pou: l'any 1630 es va vendre la meitat del pou de Costa Fuga per 90 lliures. Tenim un exemple d'un pou de mida molt semblant al de Vilanna: el pou del mas Oller de Castellterçol, que tenia 125 canes quadrades de paret (uns 303 m²). Edificar-lo l'any 1642 va costar 158 jornals de paleta que, més els altres jornals i materials (fuster, ferrer, traginer), van sumar un cost d'unes 120 lliures. L'any 1649, el pou del mas Puigdomènech, al terme de la Granera, va vendre tot el seu glaç per 110 lliures (Pladevall, 1989). Si el clima hi ajudava, en dues temporades es podia amortitzar el cost d'obra del pou.

El comerç del glaç reportava bons ingressos als propietaris o arrendadors de pous. Només es podien construir pous de glaç sota llicència municipal i s'establien monopolis sense competència, amb un mercat assegurat i amb la possibilitat de venda clandestina. A la Cartoixa de Valldemossa (Mallorca) els llibres de comptes mostren que els pous de la serra de Tramuntana donaven uns guanys, a boca de pou, del 400% sobre les despeses d'empouar (Capel, 1971). Maçanet de Cabrenys obtenia la meitat dels rèdits anuals del municipi amb les 160 lliures d'arrendament dels pous als ciutadans de Figueres (Roure, 1991).

Les pèrdues dels traginers de bast

El transport de glaç es feia sobre bèsties de càrrega. Cada mula portava al bast una càrrega (124,8 kg) formada per dos pans de glaç. Per evitar que el glaç es fongués per contacte amb el cos de les cavalleries o amb l'aire càlid,

els pans de glaç s'embolcallaven amb una capa aïllant de boll i es ficaven en sàrries o caixes de fusta. A més, es procurava viatjar de nit.

En funció de la distància del trajecte, el comprador i el traginer acordaven un temps i un preu per al transport de cada càrrega de glaç. El traginer n'assumia les pèrdues i cobrava a tant la rova que arribava a destí. Segons les condicions de transport, els pans de glaç podien desfer-se en un terç del seu volum. Els pans de neu es desfeien encara molt més i resultaven poc rendibles.

Proveir la ciutat de Figueres des dels pous de Maçanet de Cabrenys suposava fer viatges d'entre 20 i 30 km a pas de mula. El glaç del Montseny feia 12 hores de camí fins arribar a Barcelona, però l'any 1605, que va ser molt càlid, Barcelona va fer portar glaç des del Pirineu (150 km) i des del Canigó, embarcant-lo a Cotlliure (Roure, 1991). L'any 1719, un vaixell que va salpar de Barcelona amb 144 quintars de glaç, va arribar a Palma amb només 67 quintars (Roure, 1991).

EL COMERÇ DEL GLAÇ DINS LA CIUTAT DE GIRONA

El preu del glaç a boca de pou

A Girona, pels documents del segle XVIII, sabem que els comissaris de la Taula de Canvi de la ciutat de Girona procuraven assegurar l'abastament de glaç a la ciutat durant els mesos de juny a octubre. Negociaven el glaç als arrendadors dels pous municipals i a alguns propietaris particulars, a treta de pou, comptant que tres càrregues es reduïen a dues durant el transport (Nuet, 1962). Els comissaris de la ciutat contractaven les compres a l'engròs i les encarregaven per pans de glaç a boca de pou. També en fixaven els preus oficials amb un enrevesat sistema de càlcul: el preu de compra portat a destí s'acordava en lliures per rova (10,4 kg); el preu de venda a l'engròs, al taulell o portat a casa, era fixat en lliures o sous per quintar (41,6 kg) i el preu de venda al detall, al taulell, era fixat en diners per lliura. La venda al detall es feia en fraccions de pes de 1 lliura, 1/2 lliura i fins a una mínima fracció de 3 unces (100 gr) que la ciutat l'obligava a servir per molt barat que anés el glaç (AHG).

El 22 d'octubre de 1757 Miquel Ribas Sa(v)ater, venedor de neu, va consignar un subcontracte de venda a l'engròs amb el Capítol de la Seu, que va pagar 628 sous al venedor de neu per 35 pans de glaç vinguts d'Olot (AHG). Comptant que durant el transport s'hagués fos 1/3 del glaç, reduint-se

cada pa de mitja càrrega a un quintar, en van arribar unes 3.750 lliures (1.500 kg). Així, es pot saber el preu del glaç en entrar a la ciutat de Girona per al consum particular, exempt de càrregues municipals: la Seu va pagar el glaç a uns 2 diners per lliura. El marge comercial afegit permet calcular el benefici obtingut als taulells municipals. La data de compra d'aquesta gran quantitat de glaç, a finals d'octubre, coincidint amb el final del període oficial de venda, quan ja s'encara l'hivern, fa pensar que la casa de la neu de la Seu tenia una nevera prou gran per guardar-lo, que el Capítol en consumia grans quantitats i que en feia provisió aprofitant el final del període impositiu i el bon preu dels estocs sobrants de glaç. A finals d'estiu, quan es gastava el glaç suplementari d'Olot, arribava fins als 4 diners per lliura de preu oficial de venda. Però, més enllà d'octubre, la demanda baixava i el glaç sobrant perdia molt valor.

El preu del glaç i el cost de la vida

El Llibre de Comptes del Dr. Joseph Cendra, rector d'Estanyol, conté una relació de preus i jornals pagats pel rector, entre els anys 1691 i 1729, als comerciants i menestrals que el servien i als bracers d'Estanyol que li menaven l'hort de la parròquia. Cada feina o producte va precedit de les dates de pagament i seguida del preu, la qual cosa permet establir el cost de la vida i comparar-lo amb els valors actuals.

Joan Boadas i Raset (1986) ha calculat que al segle XVIII hi havia uns 260 dies laborables anuals, un cop descomptats els 52 diumenges i una quantitat similar d'altres festes religioses. Tot i així, fa de mal quantificar quins treballs eren de jornal complet, amb quines feines remunerades ocasionals arrodonien els sous o quina repercussió tenien les activitats agrícoles i recol·lectores de subsistència en el cost de la vida. Per calcular la relació entre el sou i el cost diari de la vida es parteix del supòsit òptim que un jornalero, la classe social més representativa, tingués feina i salut cada dia laborable. Si era així, obtindria un ingrés màxim que caldria dividir pels 365 dies de l'any.

S'ha considerat que a Estanyol els jornals es pagaven a 6 sous (72 diners) durant els 260 dies laborables anuals proposats per Boadas. El manuscrit ens mostra gran quantitat de jornals més mal pagats i només els oficis especialitzats superaven els 6 sous. Boadas fa aquests càlculs a 12 sous. Però l'àmbit del seu estudi, la ciutat de Girona, concentra molts treballadors especialitzats, així com els estaments socials més ben pagats dels contorns: aristòcrates, rendistes, comerciants, militars, clergues, càrrecs polítics, funcionaris... L'estudi d'una parròquia com és Estanyol, posa el contrapunt rural a l'estudi urbà de Girona.

Sous i jornals a Estanyol

Ofici	Sou per jornal ¹⁵ o lliures anuals	Diners per dia durant l'any ¹⁶
Home ¹⁷ sense ofici, jornalер, bracer del camp o traginer	6 s.	51 d.
Menestrals i gent d'ofici (mestre de cases)	12 s.	102 d.
Manobres i fadrins sense família al seu càrrec	3 s.	25 d.
Rector, per oficiar en un altre poble	2 ll. 2 s.	504 d.
Beneficiat de la Seu, per un dia de dir		
misses i suplir el rector	6 s.	72 d.
Sou anual del vicari	30 ll.	20 d.
Sou anual de l'escolà: 10 ll. i un parell d'esclops		
(2 ll.) o 8 ll. i una camisa de borràs (4 ll.)	12 ll.	8 d.
Sou anual de la majordoma ¹⁸	11 ll.	7 d.

El *Llibre de Comptes* del Dr. Cendra recull una àmplia mostra de les feines que es pagaven tot just a 3 sous i que segurament s'encomanaven a fadrins: *tallar la rama de la vinya, abrollar sarments, treure canopia de l'aigua, tallar la tanca de l'hort, dobar carxofera, posar fems, regar cols, collir fesols, calçar carxoferes, enforçar cebes, estellar socs, tragar (vi, llenya, anar al molí, fangar, robbir melons, abragonar cànem, faluga, mayancar, fer (ceba, llenya, alls, cols, melons, sorja) i cavar (l'hort, faves, fesols, alls)*. D'altres jornals agrícoles són pagats a preus diferents, sigui per la seva duressa, especialització, o pel temps que requerien: *garbellar i espolsar el bla 1 s., garbellar blat 5 s., xabagonar palla 4 s., dallar la civada per herba 4 s., tallar socs de roure 5 s., arrencar cànem 4 s., regar cols 4 s., tragar llenya 5 s.*

¹⁵ Boades considera 260 dies laborables anuals (Boades, 1986).

¹⁶ Al segle XVIII els sous es cobraven realment en sous, però, per a fer els càlculs més flexibles i comparables, es reduiran les quantitats a una moneda més petita: els diners (1 sou= 12 diners).

¹⁷ Cap dels documents consultats fa referència a pagaments a dones per feines remunerades.

¹⁸ En realitat la majordoma va rebre 15 ll. 13 s. per menys d'onze mesos de feina. A més el rector va tenir a despesa, durant uns tres mesos, la filla malalta de la majordoma.

Sous i jornals a Girona

Ofici	Sou per jornal o lliures anuals	Diners per dia durant l'any
* Menestrals i gent d'ofici	12 s.	102.5 d.
* Jornalers	9 s.	77 d.
* Funcionari municipal (pesador de neu).	65 ll.	42 d.
* Catedràtic de de Rima y Verso de la Universitat	120 ll.	79 d.
* Jurat de la ciutat	305 ll.	200 d.
* Secretari de la Casa de la Ciutat	532 ll. 18 s.	350 d.

El cost de la vida per a un jornalero d'Estanyol

Que, anant tot bé, guanyava una mitjana de 51 diners al dia durant l'any

Element (reduït a mesures decimals)		Preu en diners	Cost en jornals d'Estanyol	
Vestir	1 parell d'esclops	480	9.4	
	1 barret	72	1.40	
	1 camisa de borras	960	18.80	
	* 1 camisa	108	2.10	
	* 1 vestit (capa + barret + mitges + sabates)	1680	33.00	
	* 1 llençol	600	11.70	
	* 1 tovalles de canem i borras	120	2.30	
Eines	1 bou o 1 mula	2160	42.30	
	Glaç 1 kg preu suplementari	10	0.20	
	Glaç 1 kg preu oficial	7.5	0.15	
	1 kg de carn fresca	108	2.10	
	1 garrí	480	9.40	
	1 tossino	2880	56.50	
	* Tossino 1 kg	120	2.30	
	Aliments	* Vedella 1 kg	150	2.90
		* Vaca 1 kg	98	1.90
		* Ovella 1 kg	98	1.90
		1 tord o merla	4	0.08
* 1 ànec		36	0.70	
	* 1 pollastre	27	0.53	

EL POU DEL GLAÇ DE VILANNA

	* 1 conill	24	0.47
	1 kg de blat forment 1705-15 (mitjana)	17.5	0.34
	* Blat 1 Kg.	16	0.30
	* Pa blanc 1 Kg	36	0.70
	* Pa mitjà 1 Kg.	28	0.55
	* Pa morè 1 Kg.	21	0.41
	1 kg de fesols	28	0.55
	* Oli 1 l.	37	0.72
	* Vi 1 l.	8,7	0.17
	1 l. de vi bo 1708-1712 mitjana	10	0.20
	1 l. de vinagre	6	0.12
Habitatge Construcció	Arrendament anual mas Feliu 1708-1713	2880	56.50
	Arrendament anual mas Feliu 1723-1726	2160	42.30
	* Lloguer anual d'una casa a Girona	2880	56.50
	Edificar el mas Portsell de Montfullà	36852	722.60
	1 porta o 1 finestra de fusta	1320	25.90
	1 cairat de roure	204	4.00
	1 sac de guix més els ports	12	0.20
	1 junta (transport) de sorra o pedra	252	4.90
Serveis religiosos	Fe de baptisme, baptisme i missa de partera	252	4.90
	Casament: amonestacions,publicacions, prescrita, llicència i legítima	372	7.30
	Enterrament amb missa baixa	60	1.20
	Ofici cos present + enterratge + 24 candeles	528	10.30
	1 candela	12	0.20
* Preus mitjans dels productes de primera necessitat a la ciutat de Girona l'any 1716 (Boadas, 1986).			
1 lliura=20 sous 1 sou=12 diners			

El valor del glaç dins l'economia domèstica de subsistència de principis del s. XVIII es pot establir comparant els preus dels productes de primera necessitat i el cost de la vida a ciutat i a pagès. El glaç, que estava considerat i legislat com d'altres aliments bàsics, era relativament barat per ser un aliment. El glaç es podia adquirir a 10 diners per quilo, un preu similar al del vi. Per relació preu-pes, el glaç valia aproximadament la meitat que el blat (17.5 diners/kg) o el pa morè (21 diners per kg). Però el vi i el pa eren nutritius i

aportaven calories a la dieta, mentre que el glaç, vist amb els coneixements d'avui, era simple aigua fresca. Es podia justificar part del seu cost elevat pels difícils processos d'obtenció i conservació. També es podia justificar l'alt preu d'un producte que ajudava a la conservació de la carn, que es valorava unes quinze vegades més que el glaç. Però el glaç tenia un sobrecost molt important derivat de la ignorància o la creença en el seu poder alimentari, curatiu i purificador.

El pesador de neu

L'ofici de pesador de neu queda referit en un document de 1716 (AHG Boadas, 1986), que concreta el Decret de Nova Planta i l'aplica a les funcions, salaris i forma d'elecció de les persones que componien la Casa de la Ciutat, la Taula de Canvi i la Universitat Literària de la ciutat de Girona:

«Pesador de nieve, lo elegiran los Jurados, es Vitalicio, cuida de pesar Nieve y hielo y de lo demas tocante a su administración, tiene de selario annual sesenta y cinco libras.»

El pesador de neu pesava tot el glaç que arribava a la ciutat i el que es venia als taulells i a la casa de la neu. Diàriament, des de principis de juny i fins a finals d'octubre, el pesador de neu feia tres pesades de control del glaç desempouat: a les 5 del matí, a les 8 del matí i a les 5 de la tarda. Consta —en una única referència del 1758— que Ignasi Feliu era el pesador de neu de la ciutat de Girona (AHG).

El venedor de neu

Conductio per vendrer glaç en la taula de las Pescaterias [1716]

Nos Dr. Jacobus Miro, Nacisus ... [il.legible] ... cun Joanne ... jurati presentis ... gratis à die Carnis ... nostru et nostrorum successorunt ... durante et non antea conducimus vos Jacobum Colomer juvenem Savatorem Gerundo presentem et inferius acceptarem ad efectum venderdi gelu vel niuem pre computo dicto presentis ciutatis et in domo quan universitas dicto presentis ciutatis cum pactis infrs et sequentibus.

Est primo cum pacto que lo dit Jaume Colomer promet que en cada dia durant dit temps vendra lo dit Glas ô neu que la ciutat li fara entregar per vendrer per compte de la present ciutat en la botiga de dita casa com se acostuma havent de fer lliuras, mitjas lliuras y tres onsas y axí al respecte las onsas quant se abaxi à menor preu com li sera ordenat per los molt Il.lustres Señors Jurats y Adjunts de dita junta y que no puga vendrer ne en gros sens llicencia

dels molt Illustres Señors Jurats y haze de donar lo degut pes â cada hu sots pena de tres lliuras per quiscu, y quiscuna vegada que sera trobat ô provat lo contrari de una coa y altre.

Item que lo dit Jaume Colomer dega â sos gastos y despesas â fer aportar lo glas ô neu que haura de vendre durant dit temps en ... taula des del magatzem que la ciutat ... destinat per posar los pans a la dita taula que dit magatzem tindrà la ciutat com vuy se acostuma cerca de dita taula haura de vendre dit Colomer fent empero la ciutat de fer aportar a sos gastos los pans de glas ô neu en magatzem y los pans que vendran en dita taula aportara dit Colomer y pesar-lo també a sos gastos a la romana sens haverlin de refer cosa la ciutat.

Item que lo glas o neu que dit Jaume Colomer tindra de vendre en dita taula se li haja de pesar xo es en los mesos de juny, juliol, agost setembre y octubre del dit any mil set cents y desaset tres diferents vegadas en cada dia ço es â las sinch y â las vuit de la matinada y â las sinch de la tarde y haja de pesarse per lo pesador de esta ciutat destinat havent dit Colomer de fer avisar a dit pesador.

Item que dit Jaume Colomer haja de vendre y cobrar los diners del glas ô neu als preus que dita ciutat li ordenarà es â saber del dia present en havant y fins tinga altre ordre â raho de quatre diners de moneda corrent la lliura afins que altre cosa li sia ordenat.

Item que dit Jaume Colomer dega de posar en la taula de esta ciutat en compte del Magch. clavari ... en los mesos de juny, juliol, agost, setembre y octubre a la fi de cada ... demes mesos de quinze en quinze ... diners importara lo glas ô neu que ... a lo pesador de esta ciutat li serà estat entregat segons lo compte aportara dit pesador al qual se haja de estar y del preu li sera ordenat vendre lo glas ô neu.

Item que dits molt Illustres Señors Jurats prometen al dit Jaume Colomer donarli y pagarli per los treballs de vendre dit glas ô neu es â saber venentse a raho de tres diners la lliura se li pagui a raho de tres sous per cada quintar y lo ques vendra â franquers â raho de tres sous sis diners per quintar y de la mateixa manera ab que lo vendra retenintsa del que anira rebent.

Item que lo glas y neu fara venir la ciutat de fora ciutat haze dit Jaume Colomer de ajudar ô fer ajudar a descarregarlo y conduirlo dins la botiga de la casa tindra per magatzem de dit glas o neu se haura de vendre.

Item que encas lo Señor Mostasaf panyoràs al dit Jaume Colomer per no tenir glas ô neu en dita taula y fos culpa de dit Jaume Colomer y per no donar lo degut no li esta la ciutat en ninguna cosa.

Item que dit Jaume Colomer haze de vendre dit glas ô neu durant dit temps es â saber en los mesos de juny, juliol y agost de las quatre horas de

matinada fins a las deu de la nit tenint per dit efecte la porta de la botiga obrerta sots pena de tres lliuras per quiscu y quiscuna vegada fara lo contrari.

Item que dit Jaume Colomer no puga renunciar la present conducció si no es que los molt Il·lustres Señors Jurats hi vinguessen â be pero si faltava a cumplir en lo dalt pactat li pugan llevar dits molt Il·lustres Señors Jurats la dita taula y encas durant dit temps dit Colomer moris no reste obligat en mes despres de sa mort.

Item que en raho de la habitació de la dita casa te la ciutat en ditas Pescaterias durant dit temps no dega dit Jaume Colomer pagar arrendament algun.

Et sic nos ambe partes promittimus producta attendere servare et complere salicet.

Nos dicti Jurati sub obligatione bonorum dicto ciuitatis et ego dictus Jacobus Colomer sub pena et scriptura terty sine velpost requisitione dierum selario procuratoris futus Gerundam decem extra vero candem viginti respectiue solidorum.

Bar&m pro die & vetra& promito restituere sumptus & de quibus credatur & Et prohys obligo personam et bona & Renuntio gratys & Guidaticis & cessioni bonorum & foro propio & Ll. & submito & et constituo procuratory.

Fiat ... pars parti iurament ...

Testes Petrus Spinu.../Aulam Majorem

Narcisus Gatiellas vir/... consily presentis

gary dictorum/ciuitatis Gerunda Die XVII

Admodum Illustrium/january MDCCXVI

Dominorum Juratorum

Font: AHG Manual d'Acords de Girona núm. 322. Any 1717 fol. 8v-10v.

Al mes de gener, quan ja es coneixien les reserves empouades i disponibles a cada pou d'origen i els comissaris de la Taula de Canvi havien previst les quantitats que caldria comprar per abastar la ciutat, la Taula de Canvi contractava la venda de glaç al detall per a la ciutat de Girona. El contracte garantia a un únic comerciant l'arrendament en monopoli del dret de vendre glaç dins la ciutat per un període de quatre anys¹⁹.

¹⁹ El lloguer dels diem-ne monopolis ser una constant al llarg de tot el segle XVIII, fenomen que, d'altra banda, palesa la poca empenta dels mercaders gironins i la por a dedicar-se a iniciatives més innovadores (Boadas, 1986). Aquestes actituds contribueixen a explicar les causes de l'estancament d'aquesta societat de l'Antic Règim, que conserva molts trets de l'època medieval.

Els pous de glaç de Girona, la casa de la neu i les botigues de neu o taulells eren de propietat municipal i el venedor les utilitzava sense pagar-ne arrendament. Segons el Catastro o Inventari escrit en «Gerona als Quinse de Abril mil set cents y setze»: «[La Ciutat] Te tambe altra casa ahont se ven lo Glas en lo carrer dels Mercaders no sen hau Arrendament per estar la Persona vel lo Glás (AHG Boadas, 1986). La venda a l'engròs s'organitzava des de la casa o botiga de la neu de la ciutat de Girona. La venda al detall es feia des del taulell de la casa de les Peixateries Velles, l'indant amb la casa de la neu. L'horari de venda –Quan no sigui possible de glas sigui de neu– era de 4 de la matinada a 10 del vespre, ininterrompudament, durant els mesos de juny, juliol i agost.»

El venedor tenia reservats tots els drets i beneficis, però també se li traspassaven totes les responsabilitats i assumia totes les despeses derivades: organitzar el transport de càrregues des dels pous fins a Girona, emmagatzemar, fer pesar el glaç, abastar els taulells públics, vendre i distribuir. En tot cas, el benefici net era prou per fer rics els venedors de glaç i l'obtenció del dret de venda en monopoli era molt estable. Poques famílies podien competir per garantir un servei tan especialitzat. Per això, tot i que el contracte se signava per quatre anys, els documents mostren que els acords comercials solien renovar-se i mantenir-se en vida del comerciant. Resultava difícil i arriscat substituir les persones que podien garantir aquest procés comercial tan sofisticat d'un producte massa delicat i sobrevalorat. Quan el venedor de glaç moria, si tenia un hereu en disposició de mantenir el servei, se li traspassava el contracte. Si no, s'optava per un contracte provisional amb altres comerciants especialitzats, forasters, tot esperant que la família del venedor disposés d'un successor. Les condicions dels contractes, els preus i els mecanismes de subministrament de glaç no presenten variacions durant tot el segle XVIII. L'any 1811 es mantenien igual (AHG).

El contracte estipulava les causes per les quals el venedor de glaç podia ser sancionat i el tipus de sancions. Les multes que podia imposar la ciutat al venedor de glaç eren de 3 lliures²⁰. S'especificava que aquesta sanció econòmica s'aplicaria per cada vegada que el venedor incomplís l'horari pactat d'obertura del taulell del glaç al carrer de les Peixateries Velles. També es multava amb

²⁰ La multa de 3 lliures equivalia aproximadament al benefici obtingut pel venedor per 20 pans de glaç, quasi 2 dies de feina.

3 lliures l'estafa en el pes o la venda a l'engròs sense el permís exprés dels Jurats. La repetició d'aquestes faltes o una mancança de glaç injustificable suposava la rescissió del contracte per part de la ciutat, però el venedor no podia rescindir el contracte de quatre anys, només la mort el deslliurava de les seves obligacions²¹.

El 1716 Jaume Colomer tenia arrendat el monopoli de la venda del glaç a la ciutat de Girona. Durant la segona meitat del segle XVIII, la família Sabater –que podria estar emparentada amb els Colomer– va tenir el dret de vendre glaç a la ciutat de Girona. Joan Sabater, d'Aiguaviva, va obtenir el dret de vendre'n fins a l'any 1749, en què probablement va morir. Llavors, per sortir del pas, la ciutat va atorgar el nou contracte a un tal Bassols, mantenint el preu del glaç al taulell a 3 diners la lliura. Però el següent contracte quadriennal el va recuperar la vídua Madalena Sabater; en aquest contracte (1753-1756) s'especifica que en el benefici del venedor ja s'hi ha descomptat un 3% per mínves, que segurament es produïen al taulell durant la fragmentació i venda. Miquel Ribas Sa(v)ater va signar un nou contracte de venedor de neu (1757-1760). Durant el contracte amb Miquel Ribas es constaten algunes particularitats en els contractes: consta que el 1758 s'havia concedit a Joseph Pi la venda de glaç a la taula de baix i el juliol de 1760 la Ciutat contracta temporalment un altre venedor de neu, Joan Campeny, de Sant Celoni. És probable que el venedor de neu, Miquel Ribas, emmalaltís i morís durant el contracte sense comptar amb un hereu capacitat per seguir el negoci. Sembla que les segones núpcies de la vídua van aportar el continuador del negoci. El contracte següent (1761-1764) el van signar Madalena Sabater i el seu fillastre Francisco. Els darrers contractes documentats (1765-1768 i 1768-1772) es van signar amb Francisco Sabater.

Provisió suplementària de glaç

Un cop esgotat el glaç dels dos pous de la ciutat, es començava a desempouar el glaç contractat als pous del pla de Girona. Consta que el 1774 la família Sabater tenia un pou a Aiguaviva i un altre a Vilablareix. Ben segu-

²¹ Als contractes signats pel Capítol de la ciutat de Xixona (Alacant) trobem algunes diferències importants que mostren un comerç més liberalitzat en una zona de producció i consum molt més intensa i competitiva que registra preus mínims de 3 diners cada 20 unces valencianes de glaç i permet fluctuacions dels preus del 100%, fins a 3 diners cada 10 unces. A Xixona, la compra del glaç als proveïdors es licitava a la baixa a partir d'un preu màxim fixat per la Ciutat. Es signaven contractes de venda de duració més variable. El monopoli era compartit amb aiguaders i geladors. Quan la falta de glaç feia pujar els preus, es subastaven permisos especials a d'altres proveïdors i venedors. S'imposaven multes quan el taulell de venda quedava més de dues o tres hores sense neu o quan no hi havia glaç per als remeis dels malalts (Segura, 1985).

rament, la família Sabater i la ciutat de Girona controlaven molts més pous amb contractes de servitud, arrendament o compravenda. A finals de temporada, el glaç solia portar-se de molt lluny: d'Olot i de pous de les muntanyes. En situacions excepcionals es negociava glaç suplementari del Montseny. Durant el temps de contracte signat per Madalena Sabater i el seu fillastre Francisco (1761-1764) una climatologia adversa –per falta de fred– provoca una greu mancança de glaç. L'any 1763, el poc glaç recollit al pla de Girona s'esgota el 20 de gener. Entre el febrer i l'abril es fa portar glaç d'Olot. Però el 31 de març ja s'ha signat un contracte amb Iscle Soler Blanquer i es comença a vendre glaç del Montseny fins a final de temporada. El 1764 s'assegura el subministrament complementari de glaç contractant-lo a un propietari particular –el capellà de la Casa del Subirà de la vila de Osor– i es fixa un preu de venda de 4 diners la lliura.

Als darrers contractes documentats (1765-1768 i 1768-1772), que va signar Francisco Sabater, consta que el subministrament complementari de glaç procedia d'Olot i també que des de Girona s'enviava glaç a Sant Feliu de Guíxols.

El negoci del glaç

Dins la ciutat, el glaç només es podia vendre amb permís municipal. El glaç al detall s'havia de vendre als taulells municipals al preu fixat pels comissaris de la Taula de Canvi de la ciutat. La ciutat fixava un preu de venda per a les quantitats de glaç que el pesador de neu mesurava en entrar a boca del pou municipal: a 3 diners la lliura²³. Quan s'esgotava, el glaç suplementari s'havia venut fins a 4 diners la lliura²⁴.

En redactar-se la nova legislació administrativa derivada del Decret de Nova Planta (1716) la Universitat de Girona declara que: «La dita Ciutat trau en cada any sis centes lliuras li redituan del Glas fa vendre en las taulas de Glas de dita Ciutat» (Boades, 1986).

A Catalunya, les autoritats municipals gravaven el comerç de glaç amb

²² Probablement també es va negociar glaç del Montseny quan el juliol de 1760 la Ciutat, per motius no especificats als documents, probablement va morir el venedor de neu, va atorgar la venda de glaç a Joan Campeny, de Sant Celoni.

²³ Per a establir una valoració comparativa del cost del glaç als segles XVII-XVIII, tenim la referència del salari mitjà guanyat per un bracer que anés a jornal al camp, de sol a sol: 6 sous= 72 diners.

²⁴ L'any 1765 la neu del Montseny es pagava a 1 diner la lliura a boca de pou, però cal considerar que la neu era menys valorada que el glaç. El preu també depenia de l'abundor de la collita i de la distància pou-mercat (Serra, 1962).

un impost equivalent a 1/4 del seu valor (Capel, 1971). L'any 1717 els comisaris de la Taula de Canvi havien fet els càlculs per establir el benefici del venedor de neu partint d'un preu teòric de venda a 3 diners la lliura, tot i que, en principi, aquell any van ordenar vendre'l a 4 diners la lliura. El preu de 3 diners la lliura era l'habitual i el trobem també estipulat en el contracte de 1749 amb el Sr. Bassols (AHG). El venedor tenia autoritzada la venda de glaç al taulell amb un benefici de 3 sous per quintar i la venda a franquers (glaç portat a casa) a 3 sous i mig per quintar. El mateix venedor es restava el seu marge de benefici de les quantitats cobrades que estava obligat a presentar al clavari cada quinze dies (AHCG). Així, 104 lliures de glaç (un quintar) es venia per 312 diners. De la plusvàlua la ciutat n'obtenia 78 diners en net, 1/4 del preu, i el venedor n'obtenia 36 diners en brut. Restant, obtenim que el glaç s'havia pagat a uns 2 diners la lliura en arribar a la ciutat. Aquest preu coincideix amb el que s'ha calculat anteriorment a partir de la compra feta per la Seu l'any 1757 (AHG).

El consum de glaç

El consum de glaç i neu durant els segles XVII i XVIII era enorme. El clima fred i la popularització van augmentar-ne la producció i el consum. Va passar de ser un producte de luxe a ser un producte popular.

A la ciutat de Barcelona, que tenia entre 30 i 40 taules de venda de glaç, l'impost sobre el glaç reportava: 4.500 lliures l'any 1633, 3.000 lliures el 1669 i 9.600 lliures 1682²⁵. La ciutat de Barcelona comprava unes 6.000 càrregues de glaç cada any (748 tones)²⁶. Eren llogats 60 matxos que feien aquest traig de 12 hores des del Montseny fins a Montcada, on descarregaven en 13 carretes també llogades (Pladevall, 1989).

No hi ha dades per calcular el glaç entrat a les ciutats, legalment o clandestinament, al marge del control municipal. Els propietaris o arrendataris dels pous en venien a qui podien, part del que es fonia pel camí en realitat era venut pels traguers, els ciutadans acudien a comprar glaç fora ciutat, abans que passés pels burots, els senyors revenien part del glaç que havien declarat per al seu consum particular... Alguns autors (Capel, 1971) han estimat que les quan-

²⁵ Entre 1630-1720 els venedors de neu de Castellet ol van tenir el monopoli sobre la neu venuda a la ciutat de Barcelona (Serra, 1962).

²⁶ L'any 1759, per no fer curt durant l'estada del rei Carles III a Barcelona, es van encarregar 7.000 càrregues de glaç, preveient que, si sobreven les 1.000 càrregues de més, es guardarien per a l'any següent (Nuet, 1962).

titats de glaç consumides realment a Barcelona podien doblar la venda municipal declarada.

Quant glaç consumia Girona anualment? S'han recollit prou dades per aproximar un càlcul reduït a diners i lliures. L'any 1717 la Ciutat preveia per aquest concepte uns ingressos fixos de 600 lliures, equivalents a 144.000 diners (Boades, 1986). Es venia a un mínim de 3 diners la lliura i la ciutat hi guanyava 78 diners cada 104 lliures (1/4 net sobre la plusvàlua). El 1717 Girona va vendre als taulells municipals unes unes 76 tones de glaç, equivalents a: 92.000 lliures de pes o 1.825 pans/quintars o 912 càrregues de bast a boca de pou. A partir d'aquestes quantitats, el venedor obtindria en cada campanya uns 5.500 sous en brut. Tenint en compte que després de la Guerra de Successió la població de Girona s'havia reduït a uns 4.700 habitants²⁷, Girona consumia uns 16 kg de glaç per habitant i any²⁸.

Pou del glaç de Vilanna. Interior.

²⁷ Segons els càlculs de A. Cabré (1995), Girona tenia 4.769 habitants l'any 1717. J. Nadal (1975) ha calculat que l'any 1719 Girona tenia 4.656 habitants i J. Boadas (1986) compta 4.579 habitants a partir del padró A. Cabré (1995) calcula 8.842 habitants l'any 1787.

²⁸ A Barcelona, s'estima un consum de 3,7 kg de glaç per habitant i any entre 1835-39. L'any 1844 –quan el consum anava a la baixa– es va cobrar impost sobre 18.160 roves. Barcelona tenia 183.000 habitants l'any 1857. La ciutat de Granada a principis del segle XX consumia 1.500 kg de glaç al dia. S'ha estimat que un 50% del glaç que entrava realment a les ciutats, escapava al control municipal per a evitar-ne l'impost (Capel, 1971).

BIBLIOGRAFIA

- ARNAU i GUEROLA, Maruja (1993) "La comarca del Gironès (I)". Els pobles gironins. Vol. IV. Llibre de l'autora. Girona.
- BOADAS i RASET, J. (1986) Girona després de la guerra de successió. Ajuntament de Girona, I.E.G. i Diputació de Girona. Girona.
- CAPEL SÀEZ, Horacio (1971) Una actividad desaparecida de las montañas mediterráneas: el comercio de la nieve. Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona. Barcelona.
- COROMINAS, Ramon i COROMINAS, Jaume () "Els pous de glaç de Berga, la Pobla i Bagà". L'Erol núm. 24. Berga.
- COSTA i SAVOIA, Ernest (1993) "Una indústria de gel al Moianès". Presència núm. 1.104. Any XXIX.
- DALMAU CARLES, José (1930) Aritmética razonada y nociones de álgebra. 62ena. Ed. Dalmau Carles Pla S.A. Girona.
- GALLARDO, Antoni (1933) "El glaç natural". Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Club Alpí Català. Any XLIII núm. 455. Barcelona.
- GISPert-SAÜCH i VIADER, Pilar (1986) Toponímia del terme municipal de Vilablareix, p. 67. Societat d'Onomàstica de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. Vilablareix.
- LÒPEZ i CORTIJO, Joan (1992) "Els pous de neu i de glaç del Montseny". Monografies del Montseny núm. 7. Amics del Montseny. Barcelona.
- MASPONS i CAMARASA, J. / CARRERAS i CANDI, F. (1908-1918) Geografia general de Catalunya. Volum Catalunya, pp. 508-509. Barcelona.
- NADAL i FARRERAS, J. (1975) Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el reial Cadastre. Dins Homenatge al Dr. D. Joan Reglà i Campistol. Universitat de València.
- NUET i BADIA, Josep (1962) "Els pous de neu del Montseny". Muntanya. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Any XCIV, núm. 650.
- PERARNAU i LLORENS, Jaume (1992) Els pous de glaç de la comarca del Bages. Centre d'Estudis del Bages. Col·lecció Quaderns núm. 5. Manresa.
- PLADEVALL, Antoni (1989) Castellterçol. Història de la vila i el seu terme. Ajuntament de Castellterçol. Castellterçol
- ROURE i SABA, Pere (1991) "Els pous de neu de Maçanet de Cabrenys".

Muntanya. Estudis i recerques. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.

SEGURA MARTÍ, J.M. (1985) "Els pous i l'antic comerç de la neu a Xixona". Eines núm. 7 i 8. Alcoi.

CRUZ OROZCO, Jorge / SEGURA MARTÍ, J.M. () "Avanç al catàleg de dipòsits de neu al País Valencià". Dins Arqueologia industrial, actes del primer congrés al País Valencià. A Història Local núm. 7. Diputació de València. València.

SERRA i ROSSELLÓ, Josep (1962) "La companyia de la neu a Sant Celoni". Muntanya. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Any XV, núm. 82.

VINYAS, Ramon (1972) Anglès, notes històriques. Ajuntament d'Anglès. Anglès.

FONS DOCUMENTALS

Arxiu Històric Municipal de Girona (AHG). Contracte d'arrendament n. 4 – Any 1805. Cedit per Pep Matas, arxiver de l'AHG.

Arxiu Històric Municipal de Girona (AHG). Manual d'Acords de Gerona n. 322. Any 1716 fol. 8v-10v. Fol. 145 r.-160 v.

Arxiu Històric Municipal de Girona (AHG). Fons Municipal 1.2.6. Administració del glaç 1629-1811. Lligall 1. Conveni Ajuntament de Girona i Sabaté.

Arxiu del mas Porcell de Montfullà (AMP). Llibre de comptes de mi Dr. Joseph Cendra, pre. y Rector de la Iglesia parroquial de St. Andreu de Estanyol lo qual aporta per becedari els noms de las casas de cadaqual (1691-1729). Fragments de les lletres A, M i R.

ANNEXOS

Administració del glaç a la ciutat de Girona (1711)

Qualsevol qui vulla ô entena en provehir de Glas si sera possible y quant no sie possible de Glas sie de neu per provehir y tenirne de dita provisió en la present ciutat de Gerona per la provisió de aquella com baix se especificara y juntament en arrendar lo Pou de esta Ciutat per empouar Glas seits prop lo portal de Sobreportas y tambe tots los valls y aigues se han acostumat uzar per las balsas de la sequia del monar real ab todas las prerrogativas te per dit effecte, y cuýdará esta ciutat de instar de fer obrir lo Portal acostumat per lo effecte de empuar. Digahi qui dir hi voldra que los molt Illustres señors Jurats y adjunts assossiatos per dita provisió com â tenint ple poder del concell General ne faran arrendament (F) per temps de dos anys que començaran â correr lo primer die del mes de Dezemebre de mil set cents y onze â la perçona ô perçonas qui major preu ne donara per cada hu de dits dos anys ab los pactes y apuntaments següents.

(F) haya dit arrendetari de fer dita provisió si la ciutat voldra.

Primerament sapia la perçona se emprendra dita provisió que haura de obligarse en provehir de Glas si possible sera y si no de neu als habitants de la present Ciutat y tambe als forasters anants y vinents en ella per gastar dins dita Ciutat y no altrament ab tot cumpliment es â saber tant quant hi haura Glas ô Neu en dit Pou del portal de Sobreportas ô en los que son vuy en dia en los llochs termens y parrochias de Sant Pons de Fontajau, Ayguaviva, Pla de Cornellá, Adri, Flassá, Biert, Ridellots de la Selva, Palol de Raverdit, Calabuig y del terme de la vila de Bascara (F2) tots del present Bisbat y de quiscun de ells y tant quant durara dit Glas ô neu en qualsevol de dits Pous â raho de tres diners per quiscuna lliura (F3) y nomes y sempre que en qualsevol de dits Pous no hi haura glas ô neu (F4) y haura de fer dita provisió de las montanyes de Ozor, Castanyet y Santa Barbara y altres qualsevols parts de major distancia â raho de quatre diners la (F0) lliura (F3) es â saber per tot aquell temps que haura de fer la tal provisió de las ditas parts dalt especificades y nomes prenent diners de la moneda (F0) barcelonesa correra comunament en la present Ciutat (F5) y en cas durant dits dos anys la perçona se emprendra dita provisió faltas en fer aquella (F0) puga la Ciutat ferla fer a gastos y despesas de la persona se emprendra fer la dita provisió y de sas fermansas fins tot lo dit temps de dos anys havent dits arrendataris sas fermansas de pagar y restituhir a la Ciutat de comp-

tants en continent se los sera notificat lo que costara de fer ditat provisió y gastos per aquella suportadors podent lo arrendatari convertir â sas utilitats lo glas ô neu que empouara en dits Pous de esta Ciutat durant lo termini predit es â saber per gastar-lo y vendrerlo per la dita provisió y no altrament.

(F2) y Cassá de la Selva

(F3) de moneda Barcelonesa Espanyola y a sinc diners la lliura de la moneda carresa en las Taulas de la Ciutat

(F4) en la Taula te lo molt Illstre Capitol de la Chaterdal

(Fo) sino moneda Espanyola vala diga vendrer també a quatre diners la lliura en la Taula de esta Ciutat.

Mes sapia dit arrendatari o acentista que sempre y quant en algun de dits dos anys en los dits Pous de Fontajau, Aiguaviva, Pla de Cornellá, Palol de Raverdit, Adri, Flassa, Biert, Ridellots de la Selva, Cassá de la Selva, Bascara y Calabuig ô en qualsevol de ells se empouara la meytat de qualsevol dels dits pous hage dit acentista de donar y vendrer â raho de tres diners la lliura de Glas y no â major preu encara que vinga a faltar lo glas ô neu en los dits Pous propis de esta Ciutat y en los demes que dit acentista tindra seus propis ô altrament previnguts per est effecte (y a dos diners).

Mes sapia dit acentista que dega en cada any fer las degudas diligencias per empuar en lo que sie possible lo dit Pou del Portal de Sobreportas sempre que sera requirit

per la perçona elegiran per dit effecte los molt Illustres Senyors Jurats y en cas que dit acentista recus a empuar ara sie glas ô neu per poderse empuar ô recumplir lo dit Pou del Portal de Sobraportas en los dits dos anys de dit assiento y haura de fer venir lo glas de qualsevol part que sie en tot aquell tal any no puga atesa dita recusació haura feta de no voler empuar lo glas ô neu sera requirit vendrerlo a menys de tres diners la lliura y no en manera alguna als quatre diners a ques pot vendrer quant ne falte a dit Pou propi de esta Ciutat y altres dels dalt especificats y la dita [...]

(F5) si empero aparexiesa a dita Ciutat cuydar en dit cas de fer fer per altre dita provisió o fer nou tracte per raho de aquella puya la ciutat ferho y encar nou fase corre a obligatiode dit arrendatari y sas fermanças y en[]xias.

F0 en lo modo que dalt esta especificat.

Font: Arxiu Històric Municipal de Girona (AHMG).

Arrendament del pou del glaç del mas Amer de Vilamarí, 1805.

Joan Amer, pagès del lloc de Vilamarí, arrenda per cinc anys a Salvi i a Joan Masó, pare i fill, pagesos masovers habitants al castell de Sant Jordi Desvalls, aquella part de casa de mon mas Amer.

ITEM: també serà de la obligació dels Arrendataris lo pagar en cada any tots los Censos á que dit mon Mas Amer está obligat, á saber, al Señor Abat, de la Vila de Amer, dos gallinas, y una Oca, y al Priorat del Veynat de Olivas, Parroquia del Lloch de Garrigolas, una Gallina: y los demás censos de gra, com y los menjars que se pagan al Rnt Rector del predit Lloch de Vilamarí, y la altre mitat á carrech de mi dit Arrendador.

ITEM: tindrán los Arrendataris la obligació de emprar per a mi, y á mon favor, en cada any á sos gastos y despesas, y ab los sobredits parells de Bous, y demás ormeigs que se necessitian, en lo Pou de glas, y Bassas que tinch y possehesch en dit Lloch de Vilamarí, lo gel, o glas que se fassa en las Bassas de dit mon Pou; ab la obligació que per lo dia de Sant Andreu del Mes de Novembre de cada any hajan de tenir les Basses a punt de glassar y empar, y degan fer vint y cinch viatges per junta de cada parell per a traginar lo glas, y aconduhirlo conformament dins el Pou, en lo modo y forma que apareixerá bé a mi, y als meus y los serà manat; advertint que hauran de tenir la gent que me apareixerá ser necessaria per lo aconpliment de dit glás; y serà á carrech de ells lo fer la vida als Empoadors, y del meu carrech lo pagarlos lo Jornal, exceptat als Arrendataris, y á la sua familia y Mossos, pues estos res podrán exigirme per lo treball, antes ho haurán de costejar tots, menos los dits jornals dels Empoadors forasters, y los jornals dels Cistellers que vindrán á Casa á fer covas per lo transport del glas.

ITEM: haurán los Arrendataris de aconduhir tots anys a ma satisfacció lo Coll (boll) que se fassa en dit Mas Amer al temps de batre lo blát y portarlo al Pou de glás en la forma, y ocasió que los serà manat.

[...]jaixís ho atorgan en la enunciada Ciutat de Gerona, als vint y un dias del Mes de Juliol, any de la nativitat del Señor el mil Vuyt Cents y Cinch, essent presents per Testimonio Anton Corcull Fuster de la Vila de Corsá, y Anton Carreras practicant de Notaria en dita esta Ciutat [...] (Segueixen les signatures: Joan Amer, Anton Carreras, testimoni. Franc^o Camps y Roger Not.).

Contracte d'arrendament n. 4 – Any 1805. Cedit per Pep Matas, arxiver de l'AHG.

El pou gran del Molí de l'Avencó contenia 3.000 càrregues de glaç (375 tones) i tenia 7,4 m de diàmetre interior per 17 m útils d'alçada, que li donaven una capacitat bruta d'uns 700 m³. (Gallardo, 1933).

El pou de Donadeu contenia unes 4.500 càrregues de glaç (560 tones) i tenia 320 pams quadrats de base (64 m²) per 75 pams d'alçada fins a la cúpula (15 m) que li donaven una capacitat bruta d'uns 960 m³. Val a dir que aquests pous tan grans estaven infrautilitzats o sobredimensionats: l'any 1766, que va ser molt fred, el pou de Donadeu només va empouar 18 pams bruts de glaç (Capel, 1971).

Dels set pous que tenia al Montseny Don Anton de Fluvià, els cinc millors pous sumaven 3.500 càrregues i els sis pous de la companyia de neu de Sant Celoni (1794) contenien 800, 1.400, 500, 700, 300 i 300 càrregues. Les congestes tenien de 300 a 975 càrregues de capacitat (Serra, 1962).

Els 23 pous de neu i els 9 pous de glaç que hi havia a la província d'Alacant, que tenien de mitjana una capacitat 1.000 m³ i formaven part d'una xarxa d'exportació de glaç que arribava fins al nord d'Àfrica (Segura/Cruz, 1985).

L'actual territori del Gironès tenia 13.959 habitants l'any 1717, 23.945 l'any 1787 (Cabré, 1995).

El pou del glaç és propietat de can Lets de Vilanna. Cal Rajole i can Boada de Vilannavan van adquirir altres parts de la propietat propera al pou del glaç.

Lladres de camí ral al pou del glaç de Vilanna:

Don Manuel Bonmatí de Cendra era un personatge actiu i decidit: fundador de la colònia tèxtil de Bonmatí i Senador del Reino pel partit carlí. A finals del segle XIX, com cada dimecres a la nit, Don Manuel tornava des de Girona després d'acabar les seves tasques polítiques. L'acompanyaven la seva esposa, la senyora Ramona, i el seu tartaner, en Ramon Capdevila. A l'altura del Pou del Glaç de Vilanna van ser assaltats per dos lladres que els van amenaçar amb ganivets. Don Manuel va donar-los els diners atenent les súpliques de la seva muller. Però, sense que ella ho sentís, els desafià: "Aquí teniu els diners, però que consti que no us els dono jo, sinó que els dona la meva esposa. Dimecres passaré per aquest mateix indret a la mateixa hora, amb més diners que avui. De manera que, si sou valents, us hi espero".

Al cap d'un temps, tornant de Girona a altes hores de la nit, un parell de persones van tornar a aturar el carruatge. "Apa, Ramon! Som-hi que ja els tenim aquí!", digué Don Manuel al tartaner. S'hi van girar a cops de fuet i, quan van estar de repartir llenya, van adonar-se que acabaven d'estossinar la parella de la Guàrdia Civil. Van acabar tots a comandància de Girona. Les auto-

ritats no van pas gosar desafiar el poder de Don Manuel. Van donar-li la raó i van castigar els guàrdies per la seva conducta “incorrecta”. (Anècdota contada per l’àvia del Molí del Llor de Bonmatí i recollida pel seu nét Josep Carreras).

La família Sabater era propietària dels pous de glaç d’Aiguaviva i Vilablareix.

Als pous (poues o congestes) de neu, situats en cotes de muntanya del Montseny i l’Albera, on la precipitació de neu estava assegurada, el procés era diferent. S’hi guardava un glaç menys dens i no tan apreciat, format a partir de la neu piconada en capes o compactada en motlles. Aquests pous de neu solien ser simples forats al terra, descoberts o tapats amb branques i fulles.

En fotos de l’any 1958 encara es pot veure aquest procés de recollida del glaç que s’empouava al pou Gros del Molí de la riera de l’Avencó, a 10 km d’Aiguafreda, al peu del Montseny (Costa,1993).

Per calcular els volums de comerç del glaç cal fer el trasllat dels valors de les monedes i de les mesures de pes antigues: 1 càrrega (124 kg) = 3 quintars, 1 quintar (41,6 kg) = 4 roves, 1 rova (10,4 kg) = 26 lliures, 1 lliura (0,4 kg) = 12 unces, 1 unça (33,3 gr). 1 lliura = 20 sous, 1 sou = 12 diners (Dalmau, 1930).

Antoni Gallardo, que l’any 1931 va visitar el pou de cal Carabrut, el va veure ple de pans de glaç que pesaven uns 110 kg, serrats segons un marc de fusta que donava un patró de 120x70 cm. Gallardo també assegura que el gruix del glaç serrat era de 20 cm (Gallardo, 1933). Aquestes xifres donarien unes mesures de pes i volum del tot desajustades.

El Capítol de la Seu tenia una casa de la neu pròpia al carrer de la Força (Boadas, 1986).

Els jornals solien durar de sol a sol.

Boades considera 260 dies laborables anuals (Boadas, 1986).

Al segle XVIII els sous es cobraven realment en sous, però, per a fer els càlculs més flexibles i comparables, es reduiran les quantitats a una moneda més petita: els diners (1 sou = 12 diners).

Cap dels documents consultats no fa referència a pagaments a dones per feines remunerades.

En realitat la majordoma va rebre 15 ll. 13 s. per menys d’onze mesos de feina. A més el rector va tenir a dispesa, durant uns tres mesos, la filla malalta de la majordoma.

El lloguer dels diem-ne “monopolis” serà una constant al llarg de tot el

segle XVIII, fenomen que, d'altra banda, palesa la poca empenta dels mercaders gironins i la por de dedicar-se a iniciatives més innovadores (Boadas, 1986). Aquestes actituds contribueixen a explicar les causes de l'estancament d'aquesta societat de l'Antic Règim, que conserva molts trets de l'època medieval.

La multa de 3 lliures equivalia aproximadament al benefici obtingut pel venedor per 20 pans de glaç, quasi 2 dies de feina.

Als contractes signats pel Capítol de la ciutat de Xixona (Alacant) trobem algunes diferències importants que mostren un comerç més liberalitzat en una zona de producció i consum molt més intensa i competitiva que registra preus mínims de 3 diners cada 20 unces valencianes de glaç i permet fluctuacions dels preus del 100%, fins a 3 diners cada 10 unces. A Xixona, la compra del glaç als proveïdors es licitava a la baixa a partir d'un preu màxim fixat per la ciutat. Se signaven contractes de venda de duració més variable. El monopoli era compartit amb aiguaders i geladors. Quan la falta de glaç feia pujar els preus, se subhastaven permisos especials a d'altres proveïdors i venedors. S'imposaven multes quan el taulell de venda quedava més de dues o tres hores sense neu o quan no hi havia glaç per als remeis dels malalts (Segura, 1985).

Probablement també es va negociar glaç del Montseny quan el juliol de 1760 la ciutat, per motius no especificats als documents, probablement va morir el venedor de neu, va atorgar la venda de glaç a Joan Campeny, de Sant Celoni.

Per establir una valoració comparativa del cost del glaç als segles XVII-XVIII, tenim la referència del salari mitjà guayat per un bracer que anés a jornal al camp, de sol a sol: 6 sous = 72 diners.

L'any 1765 la neu del Montseny es pagava a 1 diner la lliura a boca de pou, però cal considerar que la neu era menys valorada que el glaç. El preu també depenia de l'abundor de la collita i de la distància pou-mercat (Serra, 1962).

Entre 1630-1720 els venedors de neu de Castellterçol van tenir el monopoli sobre la neu venuda a la ciutat de Barcelona (Serra, 1962).

L'any 1759, per no fer curt durant l'estada del rei Carles III a Barcelona, es van encarregar 7.000 càrregues de glaç, preveient que, si sobraven les 1.000 càrregues de més, es guardarien per a l'any següent (Nuet, 1962).

Segons els càlculs d'A. Cabré (1995), Girona tenia 4.769 habitants l'any 1717. J. Nadal (1975) ha calculat que l'any 1719 Girona tenia 4.656 habitants i J. Boadas (1986) compta 4.579 habitants a partir del padró. A. Cabré (1995) calcula 8.842 habitants l'any 1787.

A Barcelona, s'estima un consum de 3,7 kg de glaç per habitant i any entre 1835-39. L'any 1844 –quan el consum anava a la baixa– es va cobrar

impost sobre 18.160 roves. Barcelona tenia 183.000 habitants l'any 1857. La ciutat de Granada a principis del segle XX consumia 1.500 kg de glaç al dia. S'ha estimat que un 50% del glaç que entrava realment a les ciutats, escapava al control municipal per evitar-ne l'impost (Capel, 1971).

Masos de VILANNA (Bescanó)

Lluís Solé / Sílvia Arbat / Montserrat Eugenio, gener 1998

El pou del glaç de Vilanna Lluís Solé i Perich

El canal de la central de Bescanó. A l'altura de les comportes del bagant, hi ha el pou del glaç de Vilanna. (Foto: 1997). (El Museu de l'Aigua, de Salt, ajuda els municipis a divulgar i recuperar el patrimoni relacionat amb l'aigua).

(1) Casa de la neu (municipal). Entre el carrer dels Mercaders i el carrer de les Peixateries Velles. (2) Pou de Glaç, sota la muralla del portal. L'any 1716 estava espatllat. (3) Pou de glaç. Al costat del convent de les Caputxines. (4) Casa de la neu del Capítol de la Seu, al carrer de la Força. (Boadas, 1986).

Antigues eines que feien servir els pouaires, conservades a cal Carabrut de Castellterçol (Pladevall, 1989).

Pou de glaç particular del mas de la Rovira. Sant Julià del Llor. Està molt degradat.

Pou del glaç o nevera (?) particular de la Torre de Bescanó.

Serrant pans de glaç a les basses del molí de l'Avencó l'any 1958 (Ernest Costa / Ramon Fitó, 1993).

Un pa de glaç fet l'any 1989 a la poua de cal Carabrut de Castellterçol (Pladevall, 1989).

Pou del glaç de Vilanna. Vista est.

La vegetació el manté amagat.

Pou del glaç de Vilanna. Vista oest.

S'observen restes del talús de terra.

Pou del glaç de Vilanna. Interior.

Pou del glaç de Vilanna. Porta.

Al fons es veu la carretera N-141.

Pou del glaç de can Talaia, d'Aiguaviva, prop del torrent de Marroc.